

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Társadalomtudományi Kar
Szociológia Doktori Iskola

**A nonprofit szervezetek helye és szerepe
a helyi társadalmak életében**
A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Készítette:
Nárai Márta

Témavezető:
Dr. Rechnitzer János DSc.

Győr – Budapest
2008

1. A témaválasztás indoklása

A nyolcvanas–kilencvenes években, hazánkban lejátszódott társadalmi-gazdasági-politikai változásoknak köszönhetően Magyarországon is – hasonlóan a hetvenes–nyolcvanas évektől kezdődően Európa-szerte megfigyelhető folyamatokhoz – fejlődésnek indult a civil szféra, ugrásszerűen megnőtt a társadalmi önszerveződések száma, és egy rendkívül heterogén összetételű nonprofit szektor jött létre.

Mindez egy olyan környezetben (társadalomban) zajlott, ahol hosszú évtizedekre visszamenőleg nem voltak adottak a társadalmi önszerveződés és érdekérvényesítés hagyományai és mintái, így a létrejött szervezetek jelentős része sokszor nem a 'legmegfelelőbb' jogi formában működött, illetve bizonyos feladatok megoldásához, ellátásához nem rendelkezett megfelelő szakmai és technikai háttérrel (*Kákai 2004*).

A szektor fejlődéséhez azonban hozzátartozott a minőségi letisztulás, a szervezeti, bevételi, tevékenységbeli átrendeződés, és a mennyiségi fejlődés egyre inkább társult a szervezetek szerepvállalásának, gazdasági erejének, társadalmi támogatottságának növekedésével is, olyannyira, hogy napjainkra a nonprofit szervezetek a társadalom meghatározó elemeivé váltak; a nonprofit szektor egyfajta „társadalmi gazdaságként” funkcionál (*Brachinger 2005*, 46). A lejátszódott folyamatoknak köszönhetően a civil kezdeményezések, nonprofit szervezetek jelenléte napjainkra szinte általánossá vált minden településtípusban; a lakosság önszerveződési aktivitásának fokozódásával mind a városok, mind a községek többségének életét is színesítik. A nagyszámú civil közösség keretet biztosít a társadalmi önszerveződésnek, lehetőséget adnak a különböző érdekek képviselésére, polgárok tízezreinek nyújtanak színteret egyéniségük kiteljesedéséhez, az autonómia, szolidaritás, filantrópia gyakorlásához, az átlagostól eltérő igények, szükségletek megjelenítéséhez, kielégítéséhez. Sok esetben társadalmi problémák megoldásához járulnak hozzá, közszolgáltatások biztosításába, közfeladatok ellátásába kapcsolódnak be, igényt tartanak a közügyekkel kapcsolatos döntésekbe való beleszólásra, a helyi közéletben való részvételre. Olyan közösségi erő képviselnek, amelyre a különböző önkormányzati, kormányzati programok, fejlesztési stratégiák, elképzelések kialakítása és megvalósítása során egyre inkább építeni lehet, és építeni kell(ene).

A nonprofit szervezetek számának robbanásszerű növekedésével, szerepük és jelentőségük felértékelődésével párhuzamosan megszorodtak az e szervezetekre irányuló vizsgálatok, kutatási programok, jelentős mértékben növekedett a témához kapcsolódó konferenciák száma, képzések kínálata is.

A nyolcvanas évek végétől – a szektor fejlődésének kezdetétől – eltelt időszak elegendő időhorizont ahhoz, hogy az öntevékeny szervezetekkel kapcsolatos ismereteinket a strukturális és működési jellemzőkön túl mélyrehatóbb ismeretekkel – pl. a nonprofit szervezetek társadalmi-területi folyamatokban betöltött szerepe, részvétele; a szektor területi, települési sajátosságai, differenciáltsága; a szervezetek kapcsolatrendszere; társadalmi beágyazottsága; a

szektorral kapcsolatos lakossági attitűd stb. – is kiegészítsük. A nonprofit szektorral kapcsolatos tudásunk bővítésére márpedig szükség van, hiszen a demokráciák fontos elemeiről van szó, amelyek társadalmi jelentőségét nem csak az adja, hogy az állampolgárok és más társadalmi szereplők számára megfelelő keretet biztosítanak az önszerveződésre, hanem számos fontos társadalmi, társadalomlélektani, (látens) politikai, valamint egyre inkább gazdasági funkcióval is bírnak.

A szektor különböző területein, illetve sajátosságainak megismerése érdekében végzett kutatások eredményei fontos adalékokat szolgáltat(hat)nak maguknak a szervezeteknek is működésük 'javításához', eredményességük, hatékonyságuk növeléséhez, illetve a társadalom és a gazdaság különböző szereplői számára is segítséget jelentenek a nonprofit szervezetek sajátos természetének megértéséhez. Egyre inkább elengedhetetlen, hogy a különböző érdekek, ügyek megjelenítésében, védelmében sikra szálló, a társadalmi problémák megoldásába bekapcsolódó, sok esetben szolgáltató szerepben (is) megjelenő, sőt a közfeladatok ellátásában is szerephez jutó nonprofit szervezetek működési logikájával, sajátosságaival, jellegzetességeivel tisztában legyenek a velük kapcsolatba kerülő intézményi szereplők, illetve a lakosság is. Másrészt a társadalmi elfogadottság, megítélés, illetve a civil szervezetek munkájában való részvétel (pl. önkéntes tevékenység) erősítéséhez nélkülözhetetlen a lakossági és egyéb társadalmi szereplőkben a nonprofit szektorról élő kép, attitűdök, motivációk megismerése, hiszen ezen tudás birtokában a szervezetek célzottabban, hatékonyabban alakíthatják ki a megnyerésre, bevonásra irányuló tevékenységüket.

2. A dolgozat célkitűzései, kutatói kérdések

A hazai nonprofit szektor megismerésére irányuló kutatásokat a szervezeti, illetve tevékenység szintű vizsgálatok dominálják, alapvetően hiányzik a szektor területi szemléletű kutatása. Ez annak ellenére van így, hogy a magyar nonprofit szektort erős területi differenciáltság és megosztottság jellemzi, amely a kilencvenes évek végéig nyugat–kelet dichotómiában mutatkozott meg, az utóbbi években viszont már sokkal inkább az adott régió társadalmi, gazdasági erejének függvényében alakul (*Bartal 2005, 252*). Egy-egy térség (megye, régió) nonprofit szektorának vizsgálatára, a területi eltérések sajátosságainak feltárására, mélyebb megismerésére azonban nem igazán találunk törekvéseket a hazai kutatási gyakorlatban.

Kutatási témám megvalósításával és disszertációm megírásával céloim kettős volt: egyrészt hozzájárulni a nonprofit szektorról való ismeretek bővítéséhez, másrészt a területi szemlélet bevitele a nonprofit szektor kutatásába. Dolgozatomban átfogó képet próbálok nyújtani a társadalmi önszerveződések helyzetéről, jellegzetességeiről, azonban mindezt egy lehatárolt térben teszem, azaz egy konkrét régió, a Nyugat-Dunántúl civil struktúrájának bemutatására, nonprofit szektorának helyzetfeltárására vállalkozom. Fel kell hívnom azonban a figyelmet arra, hogy a Nyugat-dunántúli régiót mint területi egységet az 1996-ban elfogadott Területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvény értelmében ún. felülről vezérelve 'hozták létre', és nem egy organikusan fejlődő, szervesen összetartozó, önszerveződő térbeli

egységet jelent. A tervezési-statisztikai régió elsősorban közigazgatási, tervezési és információgyűjtési egységként funkcionál. A tervezési-statisztikai egységként tekintett Nyugat-dunántúli régió Győr-Moson-Sopron, Vas illetve Zala megyét foglalja magában.

Dolgozatom empirikus alapját a Nyugat-dunántúli régióban 2003–2005. évek során települési önkormányzatok, nonprofit szervezetek és a lakosság körében végzett kutatás jelenti.

A vizsgált térség nonprofit szervezetei strukturális és működési jellemzőinek bemutatása mellett arra törekedtem, hogy feltárjam e szervezeteknek a helyi társadalomba való beágyazottságát; az adott településen, térségben betöltött szerepét, feladatvállalását, befolyásoló erejét, (el)ismertségét, valamint a különböző társadalmi szereplőkkel való kapcsolatrendszerét, kiemelt fontossággal kezelve a helyi önkormányzattal való viszony, illetve a helyi civil szférán belüli kapcsolatok, együttműködés megjelenítését.

A vizsgált térség számos területe, illetve települése (pl. Győr, és Sopron városok, illetve Győr és Sopron [ma Győr-Moson-Sopron], valamint a két világháború között Vas megye is, később Zala megye is) a történelem folyamán átlag feletti társadalmi önszerveződési aktivitási mutatókkal bírt, intenzívebb, fejlettebb egyleti étellel volt jellemezhető, mint hazánk sok más területe. Ezen történelmi tényre alapozva *kiinduló hipotézisem* az, hogy a Nyugat-dunántúli régióban napjainkra kialakult nonprofit szektor szerkezetében, szerepében, illetve az emberek önszerveződési aktivitásában, önkéntes munkára való hajlandóságában, a civil szerveződésekkel kapcsolatos érzéseiben visszatükröződnek, megjelennek a térség polgári hagyományai, illetve a térség földrajzi helyzetéből kifolyólag a nyugati minták is éreztethetik befolyásoló hatásukat.

Második számú hipotézisem a nonprofit szervezetek szerepének napjainkban megfigyelhető növekedésével, szerepvállalásának fokozódásával áll összefüggésben: feltételezem ugyanis, hogy napjainkban a nonprofit szervezetek (el)ismertsége és támogatottsága egyre inkább nő, ami egyértelműen következik abból, hogy egyre több szervezet már nemcsak egy bizonyos kör, néhány hasonló gondolkodású, érdekű, igényű ember összefogására alakul – bár az elsődleges cél általában ez –, hanem a szerveződések nagyobb része kilép saját szervezete keretein kívülre azáltal, hogy valamilyen módon bekapcsolódik székhelytelepülése életébe, hozzájárul az élet színesebbé, jobbá tételéhez, részt vesz a mindennapok alakításában, társadalmi problémák megoldásán fáradozik stb. Eredményes 'szereplésük', feladatvállalásuk mind a lakosság, mind más társadalmi szereplők körében kivívja számukra a megbecsülést, elismerést.

A települési önkormányzatok körében végzett felmérés elsősorban az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek közötti viszony- és kapcsolatrendszerrel hivatott feltárni. Olyan kérdésekre kerestem választ például, hogy milyen általánosítható elemei vannak ennek a kapcsolatrendszernek? Mennyire jellemzőek az igazi partneri viszonyt feltételező és megjelenítő együttműködések, kooperációk? Mekkora az ezekre való hajlandóság az önkormányzatoknál, illetve mennyire tekintenek partnerként a nonprofit szektor szereplőire? Mennyire jellemző a feladatok átadása, a civilek bevonása a közszolgáltatások, közfeladatok

ellátásába, mi az esetleges gátja ennek? Az adott régióban mennyire igaz Harsányi és szerzőtársai (2000) azon megállapítása, hogy a kedvezőtlenebb helyzetben lévő városok, községek jobban törekednek a településen működő civil kezdeményezésekkel való együttműködésre, szorosabb kapcsolatokat építenek ki a nonprofit szektorral?

A kapcsolatrendszer feltárása mellett törekedtem arra is, hogy megismerjem az önkormányzatok nonprofit szervezetekkel kapcsolatos véleményét, ismereteit, hiszen a vélt illetve valós információk/ismeretek alapvetően befolyásolják, meghatározzák a kialakuló kapcsolatokat, az erre való hajlandóságot, törekvést. Az, hogy a települések helyi kormányzatainál mit tudnak, mit gondolnak a civil szervezetekről, milyen attitűddel viseltetnek irántuk, milyen a szervezetek működésének, munkájának megítélése, *meghatározza*, hogy mennyire tekintik partnernek a nonprofit szektort a település életének alakítása során, mennyire támaszkodnak e szféra ágenseinek munkájára a különböző közfeladatok ellátásában.

*Feltevés*em, hogy bár az önkormányzatok többsége szavakban ma már a civil szervezetek fontosságát hirdeti, hangsúlyozza, a valóságban a két szféra közötti kapcsolatok inkább még formálisak, az önkormányzatok alapvetően bizalmatlanok az önszerveződések többségével szemben, nem tekintik őket igazi partnernek, javaslataikat, véleményeiket esetenként meghallgatják ugyan, de az, hogy figyelembe is veszik azokat, kevésbé jellemző.

A kutatás állampolgárokra kiterjedő része elsősorban az emberek nonprofit szervezetekkel kapcsolatos ismereteit és attitűdjeit, illetve az e szerveződések munkájában való lakossági részvétel (alapítás, tagság, önkéntes munka) jellegzetességeit, valamint a támogatásukra irányuló (pl. adományozás, személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlása) aktivitását hivatott feltárni.

Bár statisztikai adatok azt mutatják, hogy országos szinten a civil szervezetek közel ötmillió fős tagságot számlálnak, és többszázezer polgártársunk önkéntesként segíti munkájukat, korábbi tapasztalataim alapján feltételezem, hogy az emberek többsége távol marad ezen szervezetektől, van viszont egy aktívabb 'mag', akik tagként vagy egyéb módon (pl. vezető, önkéntes) egyszerre több egyesületben, alapítványban, más társadalmi szervezetben is tevékenykednek. Feltevés^{em} továbbá, hogy az emberek többsége, annak ellenére, hogy nem vesz részt civil szervezetek munkájában, tisztában van azzal, hogy általánosságban mely szervezeteket értjük e körbe tartozónak, illetve van fogalma arról, hogy mi teszi e szerveződések civillé. Ismerni elsősorban feltehetőleg helyi szervezeteket fognak, hiszen az érintettség, személyes kötődés velük általában erősebb, mint a más településen vagy országos szinten működő szervezetekkel. Feltételezem továbbá, hogy az emberek általában pozitívan ítélik meg az öntevékeny szervezeteket, szimpatizálnak velük, és ez a támogatási hajlandóságban is megnyilvánul.

Mint a megjelölt területek, felvillantott kérdések is mutatják, szerteágazó kutatásra vállalkoztam, törekvésem a nonprofit szféra minél sokrétűbb, minél több területre kiterjedő vizsgálata, feltérképezése, és ezáltal a harmadik szektor szervezetei valós helyzetének bemutatása volt a problémák, anomáliák feltárásával egyetemben. Célkitűzésemnek

megfelelően (helyzetfeltárás, helyzetelemzés) pedig egy *alapvetően elemző, leíró művet* tarthat a kezében az olvasó.

Összefoglalva tehát, tesztelésre váró fő hipotéziseim a következők voltak:

1) A régióban napjainkra kialakult nonprofit szektor szerkezetében, szerepében, illetve az emberek önszerveződési aktivitásában, önkéntes munkára való hajlandóságában, a civil szerveződésekkel kapcsolatos érzéseiben visszatükröződnek, megjelennek a térség történelmi hagyományai, illetve a térség földrajzi helyzetéből kifolyólag a nyugati életminták közelsége valamilyen mértékben befolyásoló szerepet játszik a társadalmi önszerveződésekre is, és a nyugati minta hatása érződik a szektor szerkezetét, jellegzetességeit illetően.

2) A civil szervezetek egyre meghatározóbb szerepet töltenek be szűkebb-tágabb környezetük (székhelytelepülésük, térségük) életében, melynek következtében ismertségük és elismertségük, támogatottságuk mind a lakosság, mind az önkormányzatok körében egyértelműen növekszik.

3) A nonprofit szektor és a települési önkormányzatok kapcsolatrendszerében még napjainkban is elsősorban a formális, igazi tartalom nélküli kapcsolatok dominálnak; az önkormányzatok alapvetően bizalmatlanok az önszerveződések többségével szemben, nem tekintik őket igazi partnernek, nehezen vonják be őket a társadalmi problémák megoldásába, javaslataikat, véleményeiket általában meghallgatják ugyan, de az, hogy figyelembe is veszik azokat, kevésbé jellemző.

3. Alkalmazott módszertan, a kutatás folyamata

Munkám két fő sarkalatos pontját a nonprofit szervezetekkel kapcsolatos nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozása, valamint a hazai alapítványok, közalapítványok, egyesületek, más társas nonprofitok helyzetének megismerésére vonatkozó saját empirikus kutatás jelentette.

A nonprofit szektorra vonatkozó nemzetközi szakirodalom rendkívül széles körű, az öntevékeny szervezetek jellegzetességeinek, helyzetének, szerepének vizsgálata meglehetősen népszerűvé vált a nyolcvanas évek óta Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is. Ma már több olyan folyóirat, periodika is létezik, amely kifejezetten az öntevékeny szervezetekről, illetve a velük kapcsolatos társadalmi jelenségekről (pl. önkéntesség, adományozás) szóló írásokat közöl (pl. *Voluntas*, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*). Az egyes országok harmadik szektorában megmutatkozó sajátosságokon túl, a szektor általános jellegzetességeinek a feltárására nemzetközi szintű, átfogó, összehasonlító vizsgálatok is történtek, mely tekintetben úttörő jelentőségű volt a Johns Hopkins University Institute for Policy Studies szervezésében folyó kutatás, amely 12 országra vonatkozólag egységes módszertan, közös fogalomrendszer alapján kísérelte meg feltérképezni a nonprofit szektor legfontosabb jellemzőit.

A nonprofit szervezetek jellegzetességeire, a harmadik szektor sajátosságaira vonatkozó magyarországi szakirodalom – érthető módon – nem tekint vissza hosszú múltra, de

napjainkban már annál gazdagabb kínálattal szolgál. A téma ismerete szempontjából alapvetőnek tekinthetők a Nonprofit Kutatások sorozatban megjelenő kötetek, amelyek a Nonprofit Kutatócsoport jóvoltából kerülnek kiadásra, de e könyvek mellett ma már számos cikk, tanulmány, kiadvány is foglalkozik a civil kezdeményezések, nonprofit szervezetek világával, sőt az utóbbi években önálló periodika is megjelent e témakörben (Civil Szemle).

Az elméleti megalapozás után empirikus vizsgálati módszerekkel mutatom be a nonprofit szervezetek helyzetét, jellegzetességeit, alapvetően az általam folytatott vizsgálat eredményei, tapasztalatai alapján. A disszertáció empirikus alapját a Nyugat-dunántúli régióban 2003–2005. évek során nonprofit szervezetek, települési önkormányzatok és a lakosság körében végzett kutatás képezi, melyet a Központi Statisztikai Hivatal Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatósága által településsoros bontásban rendelkezésemre bocsátott adatbázisban szereplő, a Győr-Moson-Sopron, a Vas, illetve a Zala megyei bíróságokon bejegyzett önszerveződésekre, azaz az intézményesülés valamilyen fokán álló, a Nyugat-dunántúli régióban működő nonprofit szervezetekre alapoztam. A vizsgálat alapsokaságát, illetve kiindulópontját tehát azok a szervezetek adják, amelyek a jelenlegi szabályozás szerinti nonprofit szervezeti-működési formák valamelyikében tevékenykednek. Így a felmérés kiterjedt a klasszikus civil kezdeményezések (magánalapítványok, egyesületek, klubok, körök) mellett a térségben működő közalapítványok, közhasznú társaságok, köztestületek körére is, mint a nonprofit szektor és így a civil társadalom részét képező szervezetekre. Kutatásom több év alatt zajlott, a települési önkormányzatok körében 2003-ban, a nonprofit szervezetek körében 2003–2004-ben volt a felmérés, míg a vizsgálat lakosságra kiterjedő részére 2004–2005-ben került sor (1. ábra).

Kutatásom fő módszere – mind a szervezeti, mind az önkormányzati, mind a lakossági felmérés esetében – a kérdőíves megkeresés volt. A kérdőívek feldolgozása SPSS adatelemző programmal történt.

3.1 Nonprofit szervezeti minta

280 nonprofit szervezetet, az évtized első felében (2001-ben, ill. 2003-ban) a Nyugat-dunántúli régióban működőként nyilvántartott összes önszerveződés (5500) 0,5%-át kerestem meg a kérdőívemmel. A kérdőíveket többnyire postai úton juttattam el a kiválasztott szervezetekhez. A szervezeti minta összeállítása a KSH Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatósága által rendelkezésemre bocsátott 2001-es állapotokat tükröző településsoros adatbázisból *véletlen mintavételi eljárással* történt a következő szempontok figyelembevételével: egyrészt a területi (megye; város – község; településnagyság) reprezentativitást tartottam szem előtt, másrészt a szervezetek tevékenységi területe szerinti megoszlást is érvényesíteni kívántam.

Összesen 128 feldolgozható kérdőív érkezett vissza, azaz a megkeresett önszerveződések közel fele (45,7%-a) válaszolt kérdéseimre. A tényleges mintában a *megyei reprezentativitás nem*, a szervezetek székhelyének *településstruktúrában elfoglalt helye szerinti reprezentativitás*, illetve a *tevékenységterület szerinti differenciálás* viszont *jól érvényesült*.

3.2 Önkormányzati minta

A települési önkormányzatok körében végzett felmérés keretében 131 település¹ polgármesteri hivatalát kerestem meg: a régió összes városát (a felmérés időpontjában 27 volt), illetve az összes olyan községet (29), ahol a KSH Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatósága által rendelkezésemre bocsátott, 2001-es állapotokat tükröző településsoros adatbázis szerint legalább 10 nonprofit szervezet működik. Az 5–9 nonprofit (civil) szerveződéssel bíró községek közül (147) pedig a települések felét választottam (74) ki véletlen mintavételi eljárással a megyei reprezentativitást tartva szem előtt. Felmérésem nem terjedt ki az ötnél kevesebb civil kezdeményezést tömörítő településekre.

A kérdőívek kitöltésének aránya jelentősnek mondható, a visszaérkezett kérdőívek száma 89, azaz a megkeresett önkormányzatok 68,5%-a válaszolt kérdéseimre, így tulajdonképpen az összes olyan önkormányzat közel felének (43,8%) nonprofit szervezetekkel való kapcsolatait, véleményét megismerhettem, ahol az évtized elején legalább öt civil szervezet működött a településen. A városok körében kiemelkedő volt a válaszadási hajlandóság (88,9%-os), de a tíz illetve a feletti szervezet-számosságú községek körében is nagyon magas volt a kérdőívet kitöltő önkormányzatok aránya (közel 75%). Az 5–9 szervezetszámmal bíró falvak körében már alacsonyabb volt a válaszadók aránya, azonban a nem válaszoló önkormányzatok itt is kisebbségben vannak.

3.3 Lakossági minta

A lakossági felmérés során 440 fő személyes megkérdezésére került sor.

A minta kiválasztása során elsősorban a területi jellemzők érvényesítésére, azaz a megyei és településnagyság szerinti reprezentativitásra törekedtem, de a nem és az életkor szerinti megoszlást is figyelembe vettem. A kérdőív kitöltésének feltétele volt a 18 éves korhatár.

A kutatás során nemcsak kérdőívek felvételére került sor, hanem a téma, a vizsgált kérdések mélyebb megismerése, az összefüggések feltárása érdekében 15 nonprofit szervezet képviselőjével interjú is készült a szerveződés jelenbeli helyzetére (mindennapjaira, működésére, problémáira) és jövőbeni kilátásaira, terveire vonatkozóan. Bár az önkormányzatok esetében nem került sor külön interjúk felvételére, azonban azokon a településeken, ahol a kérdőív személyes megkeresés útján került kitöltésre (17 helyen), lehetőségem nyílt a hivatalok véleményének, civil kezdeményezésekkel szembeni érzéseinek mélyebb feltérképezésére, a felmérés szempontjából fontosabb kérdésekre adott – esetlegesen eléggé felszínes vagy elnagyolt, illetve nem egyértelmű – válaszok részletesebb kifejtésére, a kényesebb kérdések feszegetésére, firtatására is.

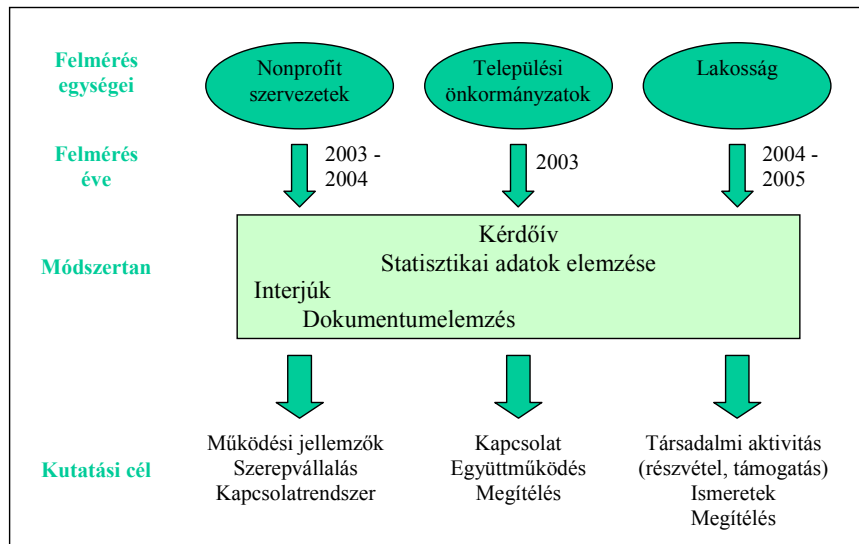
A kérdőívek és az interjúk felvételét egyrészt statisztikai adatok elemzése, másrészt dokumentumelemzés egészíti ki. Az interjúra kiválasztott nonprofit szervezetek körében az alapító okiratokba, szervezeti és működési szabályzatokba, közhasznúsági és egyéb

¹A vizsgált régióban felmérésem idején összesen 654 település volt, közülük 108 olyan község van (a települések 16,5%-a), ahol a KSH egyetlen civil szervezet működését sem regisztrálta.

beszámolókbá, különböző hírlevelekbe nyertem betekintést. A városi önkormányzatok körében – amennyiben rendelkezett/rendelkezik ilyennel a hivatal – a civil szervezetekkel való kapcsolatok, együttműködések kialakítására, illetve a támogatásukra vonatkozó elvekről, stratégiáról készült írásos anyagok „begyűjtésére” is sor került.

1. ábra

A kutatás folyamata

Forrás: Saját szerkesztés.

A statisztikai adattárak közül munkámhoz nélkülözhetetlen volt a KSH Győr-Moson-Sopron megyei Igazgatóságától kapott 2001-es állapotokat tükröző régiós szintű településsoros adatbázis, melynek köszönhetően bizonyos jellemzők, tényezők esetében (pl. a nonprofit szervezetek terítettsége, a lakosság és más társadalmi szereplők önszerveződési aktivitása, a nonprofit szervezetek szervezeti forma, alapítás éve, településméret szerinti megoszlása stb.) a régió összes településére, illetve nonprofit szervezetére vonatkozóan rendelkezem információkkal. Segítségemre volt még *A nonprofit szervezetek önkormányzati támogatása 2000-ben* című KSH adattár, amely az összes településre nézve közli pl. az önkormányzatok által támogatott szervezetek számát, az önkormányzatok által alapított közalapítványok, közhasznú társaságok számát, de például a hivatalok nonprofit szervezeti tagságára vonatkozóan is tartalmaz információkat. Továbbá *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000* című kiadvány, valamint a *Nonprofit szervezetek Magyarországon* c. kiadványok is alapvető adatokat szolgáltatottak disszertációm megírásához.

4. A disszertáció fogalmi rendszere – a nonprofit szektor lehatárolása

A civil társadalom a jogilag szabad, autonóm cselekvő egyéneken nyugszik, feltétele a magánszféra megléte, ez a közeg a nyilvánosság tere, az a tér, ahol a polgár mint magánszemély érdekeinek érvényesítésére, személyes autonómiájának és különböző szükségleteinek kielégítésére vonatkozó igényei megfogalmazására törekszik (Seligman 1997) – elsődlegesen a különböző társadalmi önszerveződések révén, illetve azok által. A civil

társadalom léte tehát alapvetően az önkéntes, öntevékeny társulások, érdekartikuláló, érdekközvetítő, -érvényesítő csoportok, szakmai testületek stb. működésén alapul, mely társulások alapító tagjaik szabad, privát döntése folytán jönnek létre.

A „nonprofit” kifejezés az amerikai szóhasználatból ered, az USA mellett a nyolcvanas évek közepe óta Nyugat-Európában is elterjedt elsősorban a tudományos, szakmai nyelvben és a nonprofit szektor menedzsmentjében (*Bartal 2005, 12*).

Magyarországon a szóban forgó szektor effajta elnevezése valószínűleg azért nyert polgárjogot és honosodott meg olyan könnyen, mert a szektor definíciójának legáltalánosabb érvényű elemét (nem profit[nyereség]orientált) hangsúlyozza, és ugyanakkor ideológia-mentes is (*Kuti 1998*).

A magyar szakirodalomban gyakran szinonimaként használják a civil társadalom – civil szféra – nonprofit szektor, illetve a civil szervezetek – nonprofit szervezetek kifejezéseket. E kategóriák azonban nem feleltethetők meg abszolút mértékben egymásnak (*Jenkins 1997; O’Connell 2000*). A civil szféra bizonyos értelemben tágabb kategória, melynek részét képezi a nonprofit szektor azokkal a civil kezdeményezésekkel egyetemben, amelyek nem tekinthetők nonprofit szervezeteknek, mivel hivatalosan nem bejegyzett, nem intézményesült szervezetek². Ezekről az informális családi, baráti társaságoktól, szomszédsági együttműködésektől azonban nemcsak intézményesültségük, a formális szerveződés kritériuma különbözteti meg a nonprofit szervezeteket, hanem az is, hogy többségük eszmei közösségnek tekinthető, tagjaikat jelentős mértékben a közös célok, érdekek, értékek tudata köti össze, és nem csak, illetve nem feltétlenül a fizikai közelség, személyes ismeretség. Természetesen ez utóbbi kötelek is gyakoriak és fontosak, de a nonprofit szervezetek tagjai között nem feltétlenül az együttlét, hanem elsősorban az összetartozás érzése a fő közösségteremtő erő (*Hankiss 1983*). Az öntevékeny szervezetek tagjait, önkénteseit nem pusztán érzelmi kapcsolatok fűzik össze, az emberek a szervezeti célokkal való teljes vagy részleges azonosulás miatt lépnek be az egyesületekbe, társadalmi szervezetekbe, vesznek részt az alapítványok munkájában (*Papházi 1997*). Nagyon fontos kapocs azonban a két struktúra (informális és a nonprofit szektor) között, hogy az informális szektorban megszületett, szolidaritáson alapuló közösségi igények képezik az alapját a nonprofit szektornak: „amikor ezek az igények túlhaladják az informális kereteket és hatékonyabb realizálásukra a formális szervezeti forma a megoldási lehetőség, akkor jelenik meg lehetséges alternatívaként a nonprofit szervezetek alapításának lehetősége” (*Bartal 1999, 23*).

A civil szféra – nonprofit szféra teljes mértékű összemosása amiatt sem lehetséges, mivel a nonprofit szervezeteknek is van egy olyan szűkebb köre, amely részben szervezeti jellegéből fakadóan, részben alapítói tekintetében nem tekinthető civil kezdeményezésnek (közalapítványok, közhasznú társaságok, köztisztviselők). E szervezeteket nem az állampolgárok, illetve magánszféra alulról jövő törekvése hívja életre, hanem önkormányzati,

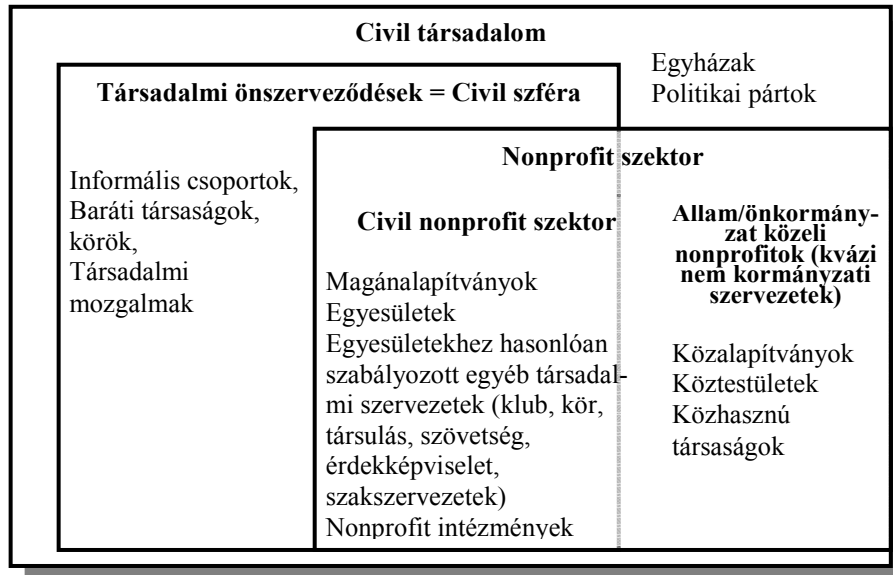
² Ezeket az informális társulásokat, baráti köröket szociológiai értelemben sem tekinthetjük szervezetnek, mivel egy primer csoport szociológiai értelemben akkor válik szervezetté, ha pl. tagjait regisztrálja, valamint ha a célok eléréséhez szükséges tevékenységét rendszeresíti, írásban rögzíti (alapszabályt alkot) (*Papházi 1997, 63*), ez viszont ezen összejövetelekre nem jellemző.

állami akarat, azaz „felülről” vezérelve szerveződnek meg, így esetükben a civil szervezet megnevezés nem állja meg a helyét.

A civil társadalom szerves részét alkotó civil szféra és nonprofit szektor esetében tehát egymást részben átfedő struktúrákról beszélhetünk (2. ábra).

2. ábra

A civil társadalmat alkotó struktúrák rendszere

Forrás: Saját szerkesztés.

A nonprofit szektor elnevezéssel illetett intézményi kör a szervezetek meglepően nagy sokaságát foglalja magában, és tulajdonképpen minden országban más és más formát ölt a helyi kulturális, történelmi, politikai és gazdasági viszonyok függvényében. E struktúrák nem véletlenszerűen alakulnak ki, rendszerint az adott ország történelmi hagyományait és a társadalmi konfliktusok kezelése során kialakított különböző társadalomszervezési megoldásokat tükrözik (*DiMaggio–Anheier* 1991). Azt mondhatjuk tehát, hogy mint minden társadalmi intézmény, a nonprofit szervezetek is szorosan beágyazottak a társadalmi, gazdasági rendszerekbe (*Kuti–Marschall* 1991), azaz a szektor jelenét, jövőjét, lehetőségeit és fejlődését elsősorban az adott ország sajátosságai, jogi, szabályozási, gazdasági-társadalmi környezete határozzák meg.

A nonprofit szektor körülhatárolásához több kritérium együttes alkalmazására van szükség, önmagában a profitorientáltság hiánya nem elegendő a szervezetek nonprofit szektorba sorolásához bármilyen fontos is a szektor azonosításában a nonprofit jelleg. Egy olyan definíciós rendszert kell alkalmazni, amely azokat a szükséges és egyben elégséges feltételeket (jellemzőket) adja meg, amelyek a társadalom többi szegmensétől, a piaci (gazdasági szervezetektől) és a kormányzati-állami (állami intézmények rendszerétől), de az informális szférától (baráti körök, szomszédsági kapcsolatok) is megkülönböztetik, elválasztják a nonprofit szervezeteket. A szektor belső strukturálódását, rendkívüli heterogenitását e definíciós készlet azonban nem tudja kifejezni, ezt a nonprofit szervezetek formális és funkcionális tipizálására vonatkozó törekvések próbálják megtenni.

A nonprofit szervezetek elhatárolására alkalmas kritériumokat megfogalmazó nonprofit definíció a kilencvenes évek közepétől ún. *strukturális-operacionális definíció*ként ismert (Salamon–Anheier 1995, 39):

- 1) A legáltalánosabb érvényű ismérv, illetve megkülönböztető jegy, amely a piaci szektortól határolja el a nonprofit szervezeteket, az az, hogy *nem profitorientáltak*, azaz nem profitcélok által vezérelt szerveződések. A profitszerzés nem tilos, de az esetleges nyereséget nem oszthatják fel alapítók, vezetőik, tagjaik, vagy alkalmazottaik között, hanem a szervezet alaptevékenységére, szolgáltatásainak fejlesztésére, céljainak megvalósítására kell felhasználni, vagy a szervezeten kívüli személyek támogatására, adományozásra kell fordítani.
- 2) A kormányzati szférától való elkülönülésüket az biztosítja, hogy mint magán, azaz nem állami szervezetek szervezetileg, intézményileg *függetlenek a kormánytól*, illetve *kormányzati hatalommal nem rendelkeznek*, azaz *közhatalmi funkciót nem gyakorol(hat)nak*. Ez a függetlenség működési, gazdálkodási, vezetési autonómiát jelent. A kormányzattól való függetlenség nem zárja ki azonban, hogy a nonprofit szervezetek költségvetési pénzeszközökből részesedjenek, állami támogatást kapjanak, vagy, hogy közfeladatokat vállaljanak át.
A függetlenség kérdéskörébe beletartozik a divergáló politikai állásfoglalások számára fenntartott demokratikus szabadság kérdése is, azaz hogy a nonprofit szervezetek, mint magán (civil) szervezetek a politikai dialógusokban sajátos szerepet töltenek/tölthetnek be (Deiss–Fust 2003, 111).
- 3) Az informális szférában nyújtott, szintén nem profitorientált szolgáltatásoktól *intézményesültségük* és jogi státuszuk különbözteti meg a nonprofit szervezeteket. Jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező önálló jogi személyként elismert, hivatalosan bejegyzett, bírósági nyilvántartásba vett szerveződések, amelyek a formális szervezetekre jellemző, szabályozott struktúrával rendelkeznek, írásban rögzített eljárási és működési szabályzatnak megfelelően tevékenykednek, formalizált vezetőség és folyamatos működés a jellemző rájuk.
- 4) Önkormányzó, autonóm szervezetek, tehát az *önkormányzatiság, önigazgatás* kritériuma is vonatkozik rájuk: működésük rendjét nem kívülállók határozzák meg, hanem az adott szervezethez tartozó társak (tagok, alapítók), tevékenységüket belső szabályzatuk szerint saját vezető testületük irányítja és ellenőrzi, akiket a szervezet saját rendjének megfelelően, külső beleszólás nélkül választanak/neveznek ki (weberi értelemben ún. autokefális szervezetek [Weber 1987, 74]). Tevékenységük felett a kormányzati szervek csak törvényességi ellenőrzést gyakorolhatnak, illetve autonómiájukat annyiban korlátozhatja állami akarat, hogy bizonyos célokra való megszerveződésüket nem engedi.
- 5) A nonprofit szervezeteket az *önkéntesség* és az *öntevékenység* minimális szintje kell, hogy jellemezze: tevékenységüket jelentős részben *önkéntes munkavállalásra* alapozzák, illetve *önkéntes* a szervezetekben való *részvétel*, amely mind a csatlakozás (belépés), mind a bennmaradás, illetve kilépés vonatkozásában érvényesül, másrészt működésükben

számítanak a *magánadományokra*, azaz civil támogatottságot élveznek. A civil szervezetek ún. *kényszermentes társulások*, támogatásukra vagy a szervezetekhez való csatlakozásra (tagságra, önkéntes munkára) vonatkozó döntésünk ideiglenes, kedvünk szerint bármikor megváltoztatható (Tamás 1995).

Az öntevékenység, önkéntesség kritériuma azonban nem jelenti azt, hogy a nonprofit szervezetek ne foglalkoztathatnának fizetett munkaerőt.

- 6) A szervezetek tevékenységére általában a *közhasznúság, a köz érdekében való tevékenykedés* a jellemző.

A tevékenység közhasznúságának eldöntése nem könnyű, a közhasznúság megítélése mindig annak a függvénye, hogy az adott társadalom az adott körülmények között mit tart közérdeknek, az egyetemes emberi értékek mellett ezért mindig megjelennek az adott társadalom sajátos értékei is (Pecze 2003). A közhasznúság tágabb értelmezése szerint bizonyos mértékben minden öntevékeny szervezet, mint a társadalmi önszerveződés színtere a köz, a társadalom érdekét szolgálja, hozzájárul a társadalom egészséges működéséhez. Szűkebb értelmezésben viszont csak azok a szervezetek tekintendők közhasznúnak, amelyek tevékenysége, szolgáltatásai nemcsak a szervezet tagjai, hanem annál szélesebb kör számára is hozzáférhetőek, a tágabb közösség érdekeit is szolgálják. A közhasznúság kritériumának teljesítése kiemelt jelentőségre tett szert a szféra hazai jogi-gazdasági szabályozásában 1998 óta, *A közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény* hatályba lépésével. E törvény életbe lépése óta a közhasznúság vált a szervezetek által élvezett adópolitikai kedvezmények meghatározójává.

- 7) Pártcélok, pártpolitikai tevékenység kizárása: a szervezetek *nem politikai célokat követnek*, nem épülnek be a hatalmi struktúrába; a direkt hatalomgyakorlás szervezetei, a politikai pártok nem tartoznak a nonprofit szférába. *Ideológiai meghatározottságuk* miatt az egyházak, szerzetesrendek, szekták sem képezik a nonprofit szektor részét, az általuk létrehozott alapítványok, karitatív szervezetek viszont igen.

A *strukturális-operacionális definíció* tehát egy attribútum-készlet segítségével próbálja meg behatárolni a nonprofit szervezetek körét. Az ismertetett kritériumrendszer legáltalánosabb érvényű és leginkább teljesülő pontjai a nonprofitság, illetve az intézményesültség kritériumai, a többi szempontnak azonban a gyakorlatban nem egyformán, egyenlő mértékben felel meg minden nonprofit szervezet. A strukturális-operacionális definíció kritériumainak 'puhasága' kétségtelenül lehetővé teszi ezt, aminek következtében viszont a nonprofit szervezetek lehatárolásánál számos határeset alakulhat ki, így például a szektorba beletartozhatnak a túlnyomórészt közületi pénzekből finanszírozott, vagy jelentős önkormányzati, állami befolyással működő szervezetek is (pl. közalapítványok, közhasznú társaságok), de problémás az önkéntesség kritériuma miatt a kényszertagságtól függő szervezetek besorolása is (pl. köztisztviselők). A besorolási határesetek problematikussága ellenére ez a definíciós készlet lehetővé teszi a nonprofit szektor elkülönítését a társadalom más szektoraitól tulajdonképpen az által, hogy a nonprofit szervezeteket elsősorban szabályaikban különbözteti meg más szervezetektől. A strukturális-operacionális definíció további pozitívuma, hogy nemzetközi

érvényességű meghatározásról van szó, amelyet a különböző országokat átölelő nonprofit szektor-kutatások során dolgoztak ki, és alkalmazásával az egyes országokban nyert információk nemzetközileg is összehasonlíthatók (*Heitzmann 2001*).

Munkám során én is a strukturális-operacionális definíció identifikációs szempontrendszerét tekintem mérvadónak a nonprofit szektor lehatárolásánál, és az abban megfogalmazott kritériumoknak megfelelő szerveződések, a magyarországi gyakorlat alapján a magánalapítványokat, egyesületeket, egyéb társadalmi szervezeteket, közalapítványokat, köztestületeket, közhasznú társaságokat tekintem nonprofit szervezetnek. Az előbbi három szervezettípust, mint az állampolgári önszerveződés eredményeként létrejövő szervezeteket civil szervezetként is definiálom, az utóbbiakra viszont, amelyek elsősorban kormányzati vagy önkormányzati akarat következtében jönnek létre, ez utóbbi fogalmat nem használom.

Az állam-közeli, önkormányzat-közeli szervezettípusok, amelyek 1994-től vannak jelen a szektorban, alapvetően duális szerkezetűvé tették a nonprofit szektort: van egy számszerűségében határozott többségben, de erőforrásait tekintve kisebbségben lévő civil indíttatású, alulról, az állampolgárok szabad akaratából, vagy a magánszférába tartozó szervezetek kezdeményezésére szerveződő rész, és van egy számszerűségében szűk, állami, önkormányzati akaratlan alapuló szervezeti kör. Ezek az állam-közeli szervezetek nonprofit szervezetként a civil társadalom részét képezik, államközelségük miatt azonban a civil szférának már nem alkotóelemei (*2. ábra*).

5. A kutatási eredmények összefoglalása

5.1 A társadalmi önszerveződés és a kialakult nonprofit szektor sajátosságai

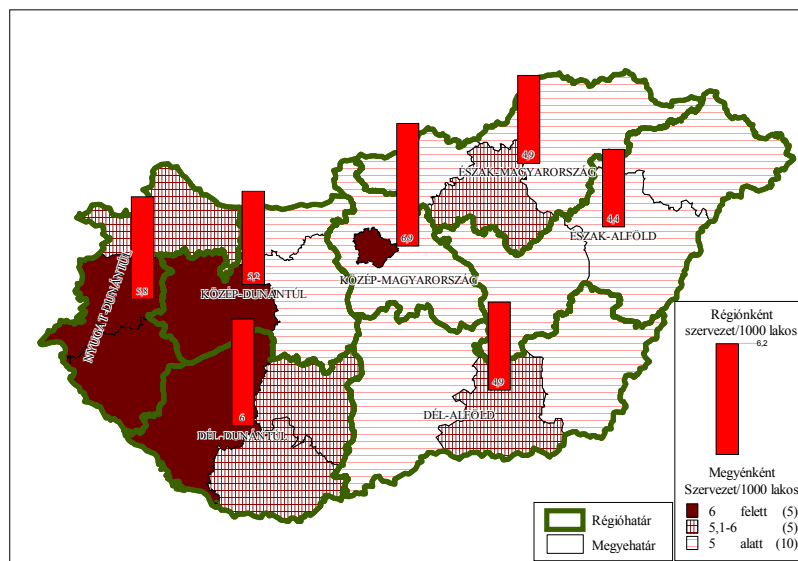
A Nyugat-dunántúli régiót minden településtípusban az országos átlagnál *intenzívebb önszerveződési aktivitás* jellemzi, különösen a Zala és Vas megyében élő lakosság és egyéb társadalmi szereplők mutatnak kimagasló aktivitást (*3. ábra*), amely elsősorban a nagyobb egyesülési hajlandóságban mutatkozik meg. Ennek köszönhetően a kialakult nonprofit szektor szervezeti struktúrája a klasszikus társas nonprofitok (egyesületek, klubok, körök) országos átlagnál magasabb dominanciáját mutatja. Zalában a lakosság önkéntes munkára való hajlandósága is kiemelkedő; az ezer lakosra jutó önkéntesek száma a főváros után (57) itt a legmagasabb (47 fő).

Az intenzív önszerveződés, a széles körű társadalmi aktivitás úgymond 'történelmileg hagyományozott', történelmi örökségnek tekinthető, hiszen a térség nagy része már a dualizmuskorban, illetve a két világháború között is fejlett egyleti, egyesületi élettel bírt.

A magyar nonprofit szektor történeti fejlődését megszakított, félig szerves fejlődésként szokták jellemezni (*Kuti 1992*), a feldolgozott korabeli adatok viszont arról tesznek tanúságot, hogy az ország ezen térségében ez a megszakítottság nem igazán érvényesült.

3. ábra

Az ezer lakosra jutó nonprofit szervezetek száma megyénként és régióként, 2005

Forrás: Nonprofit szervezetek Magyarországon 2005 (2007, 37. o.) alapján.
Térképes megjelenítés: Hardi Tamás.

A Nyugat-dunántúli régióban napjainkra kialakult nonprofit szektor *szerepvállalásában*, illetve *a társadalomra jellemző civil aktivitásban*, az önszerveződésekkel kapcsolatos érzésekben egyértelműen *visszatükröződnek, megjelennek a térség polgári hagyományai*.

A polgári értékrend, magatartásformák (pl. öntudatosság, önállóság, gondolkodási, cselekvési autonómia) aktivizálódása, újraéledése sejthető a mögött is, hogy a régióban már nagyon korán (a nyolcvanas évek elején), a társadalmi önszerveződések politikai-jogi legitimitásának visszaállítása előtt évekkel megjelent néhány, az addigi gyakorlattól merőben eltérő tevékenységű, célú civil szervezet (pl. a környezetvédelem, az oktatás, az egészségügy, a szociális ellátás, az érdekképviselet területén).

Azon feltételezésem azonban, hogy a napjainkra kialakult szektor szerkezetében a polgári mentalitás, gondolkodás hagyományai markánsabban visszatükröződnek, illetve, hogy a régió nyugati határ menti helyzetéből kifolyólag a nyugati minták a társadalom eme szegmensének alakulására is jobban éreztetik hatásukat, azaz, például megjelennek a Nyugat-Európa országainak nonprofit szektorára jellemző vonások (pl. a hagyományosan jóléti ellátás területeinek tekintet tevékenységkörök határozottabb jelenléte) nem igazolódott. Sőt!

A vizsgált régióban, hasonlóan az országos viszonyokhoz, de annál markánsabban érvényesül a közös időtöltésre, társadalmi érintkezésre, kikapcsolódásra, a szabadidő hasznos eltöltésére lehetőséget adó szervezetek dominanciája. A hagyományosan jóléti ellátás területének tekintett oktatás, egészségügy, szociális ellátás területén tevékenykedő szerveződések aránya az ország legtöbb területéhez képest kisebb mértékű.

Ennek azonban, csakúgy, mint a szektor szervezeti struktúrájában megfigyelhető különbségnek, elsősorban a *régió településstruktúrájából fakadó okai vannak*, hiszen a települések jelentős részét kitevő ezer lakos alatti falvakban elsősorban szabadidős, illetve

sportszervezeteket, önkéntes tűzoltó-egyesületeket, polgárőr-szervezeteket, településfejlesztő nonprofitokat találunk. Az egészségügy, az oktatás, a szociális ellátás területén, és még számos olyan területen, amelyek ellátására létrejött szervezetek a szükséges feltételek, a végzett tevékenység sajátossága és/vagy a célcsoport jelenléte, a szolgáltatásaikat igénybevevők számossága miatt elsősorban a városokba (ott is inkább a nagyobb centrumokba) koncentrálnak, lényegesen kisebb a községi szervezetek gyakorisága. E területek nagy részén viszont a magánalapítványok dominanciája (vagy meghatározó jelenléte) figyelhető meg, így nem meglepő, hogy e szervezeti forma is elsősorban a városokhoz kötődik, amiből kifolyólag arányuk egy alapvetően aprófalvas térségben az országos átlag alatt marad.

Alapvetően a lakosság és a társadalmi intézmények számosságában és összetételében fennálló különbségeknek, az eltérő települési szerepköröknek köszönhetően *jelentős mértékben eltér egymástól a városokban és a községekben működő nonprofit szervezeti háló*. Teljesen magától értetődik, hogy minél nagyobb számosságban vannak jelen a civil kezdeményezések egy településen, annál szerteágazóbb struktúrát képeznek mind tevékenységüket, mind szervezeti formájukat illetően.

Nemcsak a kialakult szervezeti háló más a városokban és a községben, hanem a *szervezetek lehetőségei, működési feltételei is eltérőek*. Felmérésem tapasztalatai szerint a *városi nonprofitok anyagi kondíciói lényegesen jobbak, mint községi társaiké*, akik jóval hátrányosabb helyzetből indulnak a forrásokért folyó versenyben. A nyugat-dunántúli falvakban működő civil szervezetek jelentős része nem rendelkezik a tartós működéshez szükséges stabil pénzügyi háttérrel, így a minőségi működés, professzionális feladatvállalás, -ellátás helyett, illetve annak rovására energiáik nagy részét a fennmaradáshoz, elemi működéshez szükséges feltételek előteremtésére kénytelenek fordítani. *A szektor bevételeinek területi koncentrációja irreálisan magas*, a kutatásban részt vevő szervezetekhez áramló pénzek 95%-át az ennél lényegesen alacsonyabb (58,6%) részarányt képviselő városi (elsősorban nagyvárosi [megyei jogú városokban működő]) szerveződések tudhatták magukénak. Minél nagyobb településen működik egy nonprofit szervezet, annál nagyobb esélye van arra, hogy több finanszírozási csatornát tud megcsapolni, ami által nagyobb esélye van arra is, hogy bevételei meghaladják azt a szintet, amely biztosítja a tartós és tényleges működéshez szükséges megfelelő anyagi háttérrel, lehetővé teszi az elképzelt célok, vállalt feladatok minőségi teljesítését. A szervezetek gazdálkodási lehetősége, gazdasági ereje ugyanis nagymértékben az igénybe vett finanszírozási mechanizmusok számának a függvénye (Kuti 2003).

A bevételek nagyon magas területi koncentrációja mellett *nagyon erős bevétel nagyság szerinti*, illetve *szervezeti forma szerinti koncentráció is érvényesül*, amely markánsan *kifejezi a szektor egyenlőtlenségeit, mutatja a szektor szétszakadását* az elsősorban a klasszikus civil társadalmi szerepeket (pl. közösség-szervezés, érdekvédelem, értékmegőrzés stb.) felvállaló szegény és a kifejezetten szolgáltató szerepkörben megjelenő, nagyon gazdag szervezetek körére. Az anyagi lehetőségekben, működési feltételekben megjelenő dualitás azonban nem egyezik meg a szektor hagyományos, klasszikus civil szervezetek illetve az állam-közeli nonprofitok (közalapítvány, köztisztület, közhasznú társaság) mentén megjelenő dualitással. A szétválás

elsősorban a kimondottan szolgáltató szervezetekként fellépő, üzletszerű gazdálkodást folytató, főként közhasznú társasági formában működő szervezetek és a szektor többi szervezete között figyelhető meg. *A differenciáló tényező egyértelműen az, hogy egy szervezet mennyire jelenik meg szolgáltató szerepkörben, illetve milyen jellegű és volumenű szolgáltatást képes nyújtani.*

5.2 A nonprofit szervezetek szerepvállalása és társadalmi megítélése

Kutatásom eredményei egyértelműen alátámasztják Simsa (2000) azon megállapítását, hogy a nonprofit szervezetek többségét *céljaiban multi-dimenzionalitás, tevékenységében multi-funkcionalitás* jellemzi, azaz egyszerre több területen is megjelennek, *egymástól eltérő tevékenységeköröket kapcsolnak össze*, gyakran egymástól markánsan eltérő tevékenységeket folytatnak. A többcélúság a szervezetek több mint harmadánál (38%) már az alapítás pillanatában jelen van.

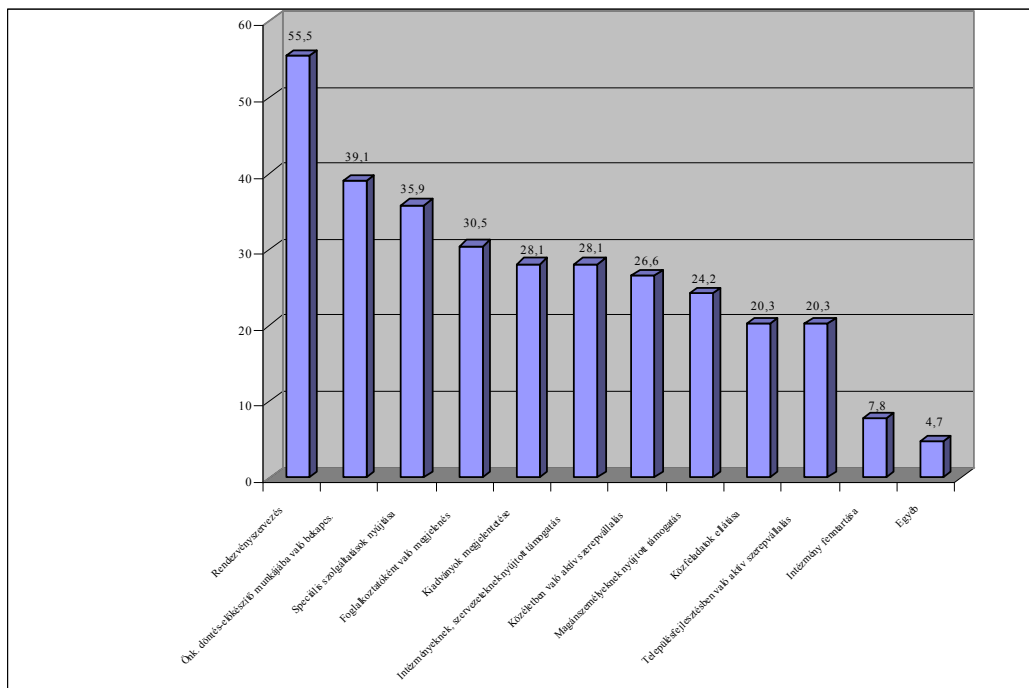
Az öntevékeny szervezetek jelentős része valójában a „sok minden egy helyen hozzáférhető” szlogen alapján szervezi tevékenységét; egyszerre elégítik ki a közös együttlétre irányuló igényeket, nyújtanak tartalmas szabadidő eltöltési/kulturális lehetőséget, segítik a lakosság életét információs és tanácsadó szolgáltatások, különböző képzések, felvilágosító előadások szervezésével, felvállalják a jog-, illetve érdekvédelmet, síkra szállnak az épített-természeti-kulturális értékek megóvásáért, megmentéséért, segítik településük fejlődését településfejlesztési feladatok végzésével, netán még valamilyen köz(össégi)feladat ellátásába is bekapcsolódnak stb. A szervezetek viszonylag jelentős része, főként a városokban alapítottak ráadásul nemcsak szerepvállalásukat, tevékenységekörüket illetően sokrétűek és plauzibilisek, hanem tevékenységük hatókörét illetően is tágabban szerveződnek, átlépik székhelytelepülésük határait, több településre, nagyobb területi egységre terjednek ki.

Kutatásom során megpróbáltam megragadni azokat a leggyakrabban előforduló szerepvállalási formákat, módokat, ahogyan a civil szervezetek a mindennapjaikban próbálják elérni a céljaikat, teljesíteni küldetésüket, feladataikat, ahogyan megjelennek egy adott településen, térségben, hozzájárulnak a helyi társadalom életéhez (4. ábra).

A dolgozat elméleti és empirikus részében ismertetett szerepvállalási formák, funkciók jól érzékeltetik, hogy az egyesületek, alapítványok, más nonprofit szervezetek hozzájárulása egy település (térség) életéhez, fejlődéséhez sokkal összetettebb, mint azt a statisztikai adatok, számok mutatják. Az ellátott szerepek, szerepkörök egy részének eredményei jól számszerűsíthetők (pl. kiosztott támogatások összege, foglalkoztatottak száma, megjelentetett kiadványok stb.), másik része viszont nem mérhető egzakt módon, de a civilek munkájának, aktivitásának, a szűkebb-tágabb környezet életéhez való hozzájárulásának, és egyáltalán az azért felelősséget érző gondolkodás jelenlétének bizonyítékai.

4. ábra

A nonprofit szervezeteknek a település/helyi társadalom életében való részvételi formái (%)

Forrás: Nonprofit szervezeti felmérés 2003–2004.

A nonprofit szervezetek szerepének, jelentőségének megítélése azonban nem mentes az ellentmondásoktól és a túlzásoktól.

A nonprofit szervezetek a helyi társadalom fontos elemeinek tartják magukat, szerepüket meghatározónak érzik az egyes települések, térségek életében. A szervezetek véleménye szerint a harmadik szektor elemei jelentőségüket elsősorban annak köszönhetik, hogy a társadalmi szükségletek ellátásában hiánypótló szerepet töltenek be, és a különböző szükségletek kielégítése, közösségi feladatok ellátása révén aktív résztvevői a társadalmi jólét biztosításának csak úgy, mint közvetlen környezetük, településük élete jobbá tételének, fejlődésének. Másodsorban jelentőségüket abban látják, hogy közösség-szervező erőként és egyben a civil aktivitás terepeként jelennek meg, képesek mozgósítani az embereket, érdekeltté teszik őket abban, hogy foglalkozzanak közvetlen környezetük dolgaival. Harmadsorban pedig a társadalom „alulról jövő kezdeményezéseiként” a demokrácia kiépítésének és működtetésének fontos szereplőiként tekintenek magukra.

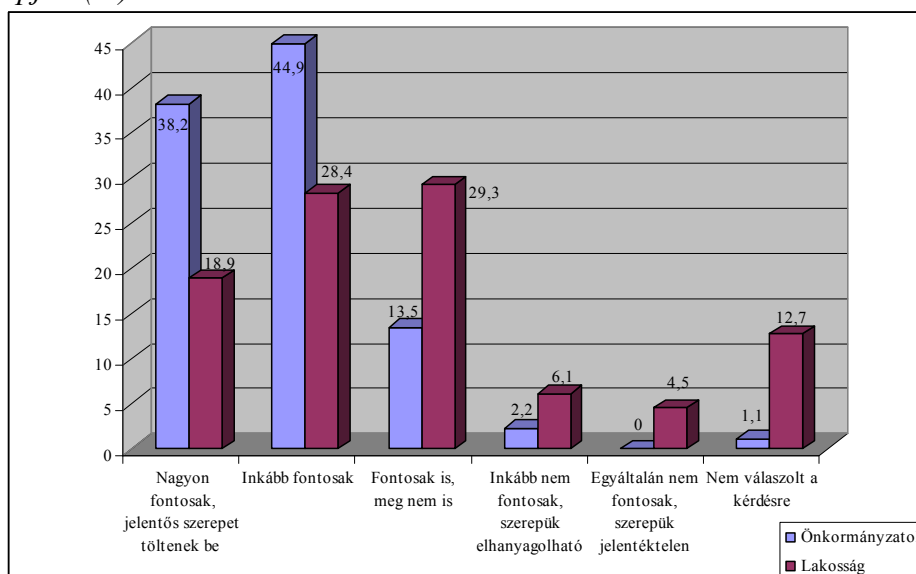
A települési önkormányzatok döntő többsége is fontos, illetve nagyon fontos szereplőnek tartja a nonprofit szervezeteket, legalábbis szavakban. A kép azonban árnyalt: elsősorban a sport; a kultúra; illetve a szabadidő, hobbi területén működő szervezetek szerepét ítélik jelentősnek.

A lakossági megítélés sokkal kritikusabb és kedvezőtlenebb, mint a szervezetek szubjektív, illetve az önkormányzatok véleménye (5. ábra). A megítélés elsősorban a nem, az iskolai végzettség és a nonprofit szervezetekkel való szorosabb kapcsolat függvénye. Bár az emberek az általánosságokat tekintve (pl. kik tartoznak a szektorba, mitől civil egy civil szervezet) alapvetően tájékozottak a civil szervezeteket, nonprofit szektort illetően, lakóhelyük

önszerveződéseit tekintve azonban bizonytalan a tudásuk, hiányos az informáltságuk, nem ismerik a helyi szervezetek tevékenységét, ennek következtében nem is tulajdonítanak nekik túl nagy jelentőséget. Az informáltság hiányának jelentőségét mutatja, hogy a különböző alapítványok, egyesületek, klubok, körök, más nonprofit munkájában részt vevő, illetve azokkal támogatói kapcsolatban álló, azaz a nonprofit szervezetek tevékenységét jobban ismerő, átlátó válaszadók jóval pozitívabban vélekednek róluk, fontos, meghatározó szerepet tulajdonítanak nekik a különböző társadalmi problémák megoldásában szemben az e szerveződésekkel semmiféle kapcsolatban nem lévőkkel.

5. ábra

A nonprofit szervezetek jelentőségének megítélése a település, a lakosság életében betöltött szerepük alapján (%)

Forrás: Önkormányzati felmérés 2003; Lakossági felmérés 2004–2005.

5.3 A nonprofit szervezetek kapcsolatai

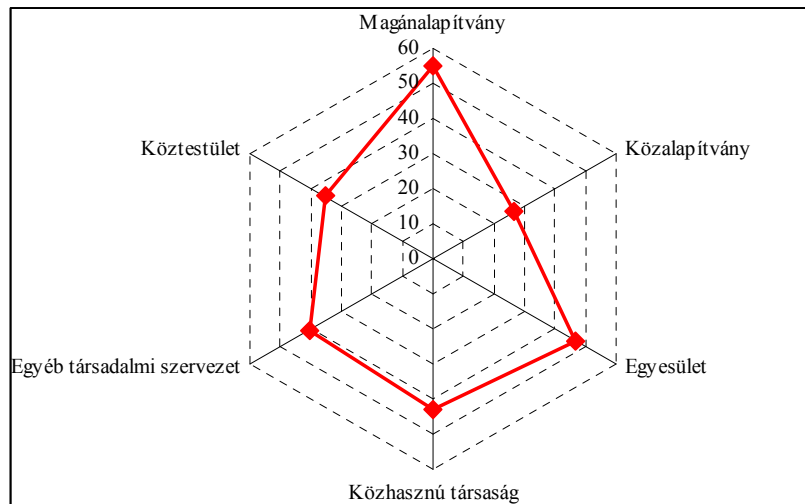
A társadalmi önszerveződések kapcsolatainak feltárása során egyaránt törekedtem a *szektoron kívüli*, illetve a *szektoron belüli együttműködések* megismerésére. A szektoron kívüli intézményi, szervezeti kapcsolatok esetében kiemelkedő mértékben fókuszáltam a civil szféra, *nonprofit szektor és a települési önkormányzatok közötti viszonyrendszer* feltárására. A két szféra kapcsolatainak „felértékelését” alátámasztani látszik kutatásom azon tapasztalata, hogy a szervezetek települési önkormányzattal való kapcsolatának előfordulási gyakorisága minden más ágenssel való kapcsolatot felülmúl, még a szektoron belülieket is. Ma már mindkét fél fontosnak tartja, hogy a helyi kormányzat és a lokális nonprofit szervezetek között együttműködés alakuljon ki a felmerülő feladatok ellátásában, a különböző problémák kezelésében, a település életének alakításában. Gyakorlatilag *teljesen általános is a két társadalmi szereplő közötti kapcsolódás*, azonban a képet jelentősen árnyalja, hogy az érintett szervezetek közel felének kapcsolata *alkalomszerűen*, teljesen *ad hoc módon szerveződik*. Ez viszont azt mutatja, hogy a gyakorlatban elsődlegesen nem a tényleges, szervezett kooperációk dominálnak, esetenkénti kapcsolódásokkal nem alakul ki valós, hatékony együttműködés. Az

igazi partneri viszony kialakulásához a felek közötti folyamatos kommunikációra, – melynek során a felek megismerhetik egymás elképzeléseit, elvárásait, igényeit – van szükség.

Az önkormányzattal eseti kapcsolatban lévők főként a magánalapítványok köréből kerülnek ki, kapcsolataik meglétét, jellegét és intenzitását tekintve e szervezeti forma képviselői állnak legtávolabb az önkormányzattól (6. ábra). „Függetlenségüket” mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy körükben a legkevesebb az önkormányzati támogatásban részesülők aránya is.

6. ábra

Az egyes nonprofit formák önkormányzattól való „távolsága” a fennálló kapcsolatok intenzitása és jellege alapján

Forrás: Önkormányzati kutatás 2003.

A szorosabb, intenzívebb kapcsolatban álló szerveződések elsősorban köz(össégi)feladatok ellátására vonatkozó együttműködési megállapodások, illetve szerződéses viszony keretében dolgoznak együtt a helyi hivatallal, és/vagy közös pályázati tevékenységet folytatnak. Az ilyen kapcsolati formák szabályozott, intézményesült kapcsolódást jelentenek a két szféra között, és viszonylag ritkábban fordulnak elő.

Az önkormányzatnak lehetősége van arra is, hogy ne csak különböző feladatok ellátásába, hanem a közügyeket érintő döntéshozatali folyamatba vonja be a helyi önszerveződéseket megvalósítva ily módon a döntések társadalmasítását. Kutatási tapasztalataim azt mutatják, hogy napjainkban ez az a kapcsolódási forma, amely a legkevésbé valósul meg érdemi szinten. Az önkormányzatok egy része bár megadja a lehetőséget, hogy a nonprofit szervezetek valamilyen módon részt vegyenek elsősorban a döntés-előkészítő fázisban, igazi beleszólást a pártpolitika vagy a személyi kapcsolatok/érdekeltségek által irányított önkormányzati politikába azonban nem nagyon engednek.

Igazolódni látszik tehát hipotézisem azon pontja, hogy *ma még nem az igazi partneri kapcsolatot megjelenítő együttműködések, szervezett kooperációk az általános érvényűek a települési önkormányzatok és a lokális civil szféra, nonprofit szektor közötti kapcsolatrendszerben.* Azonban számos biztató jel mutat afelé, hogy a jövőben ez is megvalósulhat (pl. mindkét fél szorosabb együttműködésre irányuló kívánalmának adott

hangot; az önkormányzatok bár kisebbségben lévő, de azért meghatározó részére jellemző az intézményesült kapcsolatok fenntartása, szervezett kooperáció megvalósítása).

Az igazi partnerség kialakítása mindkét fél közös felelőssége. A nonprofit szervezeteké is, melyek többsége ma még elsősorban szinte csak a potenciális pénzforrást látja az önkormányzatban, nem pedig egy olyan társadalmi szereplőt, amely esetleg úgy tekint az önszerveződésekre, mint lehetséges partnerekre, akikkel érdemes összefogni a település ügyes-bajos dolgainak megoldására. (Egyébiránt a két szféra közötti viszonyrendszer leggyakoribb és egyben legmeghatározóbb eleme az önkormányzat támogatóként való fellépése.) Az önkormányzatoké is, amelyeknek nehéz megérteniük egy teljesen más elvek, logikák alapján szerveződő-működő világot, és megfelelő bizalommal lenni iránta.

A települési önkormányzat mellett *számos más szereplővel állnak kapcsolatban* a nonprofit szektor szervezetei (pl. gazdasági élet szereplő, oktatási intézmények, szociális, egészségügyi intézmények stb.). A létrejövő *kapcsolatok többsége* azonban csakúgy, mint az a települési önkormányzattal való kooperációkra is döntően jellemző, *alkalmiak, esetlegesek*. Felmérésem eredményei szerint a városi nonprofit szervezetek általában gazdagabb kapcsolati hálóval bírnak, mint a községi szerveződések, ami nem meglepő, hiszen minél nagyobb településről van szó, annál gazdagabb, sokfélebb a társadalmi szereplők, intézmények tárháza, szerteágazóbb a kapcsolatok kialakításának lehetősége is. Említést érdemel a kapcsolati háló kiterjedtségében az egyes szervezettípusok esetében tapasztalható különbség is, az államközeli nonprofitok, különösen a közhasznú társaságok kapcsolatai lényegesen szélesebb síkon mozognak és intenzívebb jellegű együttműködésekről tanúskodnak, mint a klasszikus civil szervezeteké. A kapcsolatok kialakulását elsősorban a végzett tevékenység hasonlósága, azonossága, illetve a célazonosság határozza meg, de az egymásrautaltság, a közös érdekek, előnyök, illetve a személyes ismeretség, a vezetőség kapcsolatrendszere (is) meghatározó szerepet játszik abban, hogy egyáltalán kikkel keresi a kapcsolatot, illetve kikkel létesít az adott szervezet szorosabb vagy lazább kontaktust, együttműködést.

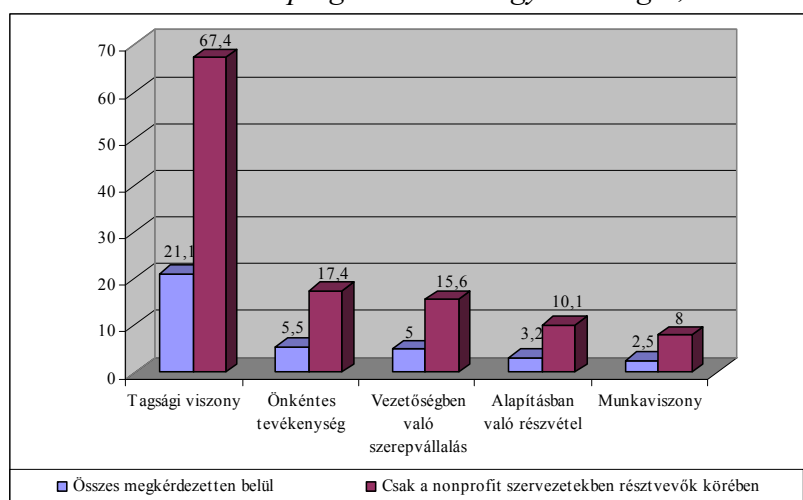
Kutatásom során a *szektoron belüli kapcsolatok* alakulásáról sem túl kedvező kép bontakozott ki. Bár a szervezetek döntő többségére jellemző, hogy kapcsolatban áll a székhelytelepülésén működő többi nonprofit szervezettel, illetve azok egy részével, a kapcsolatok jellege, mélysége alapján (döntően alkalmi, eseti kapcsolatokról van szó) nem túlzás azt állítani, hogy a *nonprofit szféra szereplőire nem jellemző a szoros kapcsolattartás*, fontos kérdésekben való intenzív együttműködés; a települési, netán térségi szintű *összefogás, közös cselekvés gondolata alig érhető tetten*. A szektoron belüli kapcsolatok alakulását mind települési, mind térségi szinten egyébiránt főként az ágazati jelleg azonossága határozza meg, a szervezetek elsősorban az azonos tevékenységet végző szektortársakkal keresik a kapcsolatokat. E relációban a kapcsolatok nemcsak gyakoribbak, hanem általában tartalmasabbak, szorosabbak is, mint az eltérő tevékenységi területen működő önszerveződésekkel, bár ez esetben is az ad hoc, eseti kapcsolatok dominálnak.

Nemcsak a közös munka, hanem a közös érdekképviselet szükségességét is csak kisebb hányaduk ismerte fel, illetve tartja fontosnak. Csupán a szerveződések kis része vesz részt valamilyen összefogásban, szövetségben, és a közös fellépésre lehetőséget adó civil fórumok megszerveződésére is csak a települések kisebb részén került sor, nem beszélve arról, hogy e fórumok többsége a civil összefogás hiányában az önkormányzat kezdeményezésére jött létre.

A nonprofit szektor és a lakosság közötti kapcsolatot az öntevékeny szervezetekben való részvétel nagyságrendjével, másrészt e szervezetek magánszemélyek általi támogatottságával „mértem”. Kutatási eredményeim szerint a felnőtt lakosság harmada vesz részt valamilyen formában (tagként, önkéntesként, vezetőként, alapítóként, fizetett alkalmazottként) öntevékeny szervezetekben. Legáltalánosabb a tagsági viszony, a többi részvételi forma az embereknek csupán nagyon kis hányadára jellemző (7. ábra).

7. ábra

A nonprofit szervezetekben való állampolgári részvétel gyakoriságai, 2004–2005 (%)

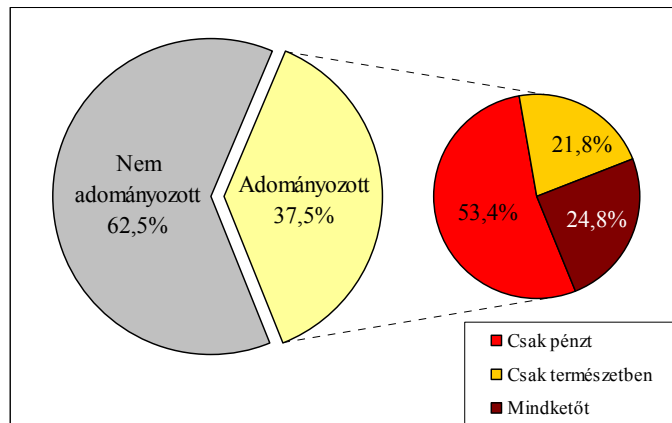
Forrás: Lakossági felmérés 2004–2005.

A nonprofit szervezetekben való részvételi formákat összességében tekintve egyrészt megállapítható, hogy minél idősebb valaki, annál nagyobb a valószínűsége, hogy valamilyen formában bekapcsolódik a társadalmi önszerveződések tevékenységébe. Másrészt nem túlzás azt állítani, hogy az öntevékeny szerveződések mindenekelőtt a diplomás értelmiségiek számára szolgálnak terepül az önmegvalósításhoz, szakmai kiteljesedéshez, az érdekek artikulációjához. A diplomások körében a potenciális tagok, önkéntesek is magasabb arányt képviselnek, mint a többi társadalmi csoportban.

A szektor lakossági támogatottságára nézve elmondható, hogy a régió felnőtt lakosságának bár kisebbségben lévő, de meghatározó része (38%) segíti önkéntes anyagi és/vagy természetbeni adománnyal elsősorban az alapítványok és az egyesületek munkáját (8. ábra). A pénzbeli támogatást nyújtók többsége kis összegeket hajlandó, illetve képes jótékony célokra fordítani, de a legcsekélyebb támogatás is a társadalom szolidaritásának, áldozatvállalásának a megnyilvánulása, így erkölcsi értéke jóval magasabb tényleges pénzértékénél.

8. ábra

A nonprofit szervezetek számára adományozók aránya, 2004

Forrás: Lakossági felmérés 2004–2005.

Az iskolai végzettség, illetve a jövedelmi helyzet emelkedésével fokozatosan növekszik a jótékonykodók aránya, de a civil szervezetek megsegítésére irányuló adományozási hajlandóságot különösen erősen befolyásolja az e szervezetekben való részvétel is – ami, mint láttuk szintén nem független a társadalmi háttértől. A valamely önszerveződés munkájába bekapcsolódó emberek – különösen az önkéntesként (is) szerepet vállalók – a számukra fontos szerveződésért nemcsak munkájukat, szakértelmüket, szabadidejüket hajlandók áldozni, hanem az érintettség, nagyobb elkötelezettség hatására készebbek az anyagi vagy természetbeni áldozatvállalásra is.

Kutatási tapasztalataim alapján határozottan állítható, hogy azok az emberek, akik érdemi kapcsolatba kerülnek az alapítványokkal, egyesületekkel, általában több szálon kapcsolódnak a nonprofit szektorhoz: egyszerre tagok valamely szervezetben, önkéntes munkára, illetve anyagi áldozatvállalásra is hajlandóbbak, és az SZJA 1%-át is felajánlják. Egyszóval elkötelezettebbek a nonprofit szervezetek irányába.

6. Új kutatási irányok megjelölése

A nonprofit szektort jelentős mértékű területi differencia, megosztottság jellemzi, amely bizonyos jellemzők (szervezeti terítettség, önszerveződési aktivitás, önkéntes munkára irányuló hajlandóság, foglalkoztatóként való megjelenés) esetében nagymértékben az ország hagyományosnak tekintett Ny–K irányú felosztásának felel meg, illetve azt tükrözi, de számos tényező esetében (pl. a szervezetek gazdasági, bevételi jellemzői, forrásszerkezet stb.) teljesen más megosztottságot mutat. Természetesen a szektor fejlődése és a különbségek nem függetlenek az adott térségek gazdasági és társadalmi helyzetétől, adottságaitól, de az e tekintetben megfigyelhető differenciák – tapasztalataim szerint – nem képeződnek le egy az egyben a nonprofit szektorban. Függetlennek például a településstruktúrától, a társadalom többi intézményes szereplőjének jelenlététől, törekvéseitől, de a 'nagypolitika' éppen aktuális trendjeitől is (pl. központilag mely térségeket ítélik kiemelten támogatásra 'érdemesnek').

A területi különbségek megértéséhez, az okok megismeréséhez, feltárásához elengedhetetlennek tartom az egyes régiók, megyék nonprofit szektorának mélyebb szintű vizsgálatát, azaz az egyesületek, alapítványok, egyéb nonprofit szervezetek világának területi szemléletű kutatását. Ez az irány a mai nonprofit kutatásokban még nem igazán van jelen, azokat alapvetően a szervezeti, tevékenységterületi szintű megközelítések dominálják, a jövőben azonban mindenképpen szükséges a területi szemléletű megközelítés is.

További kutatási irányként vetődhet fel az egyes települési szintek nonprofit szektorának *széles körű* vizsgálata. Szinte közhely számba megy, hogy a községek és a városok nonprofit szervezeti struktúrája, a szervezetek lehetőségei, gazdasági helyzete, működési feltételei jelentős mértékben eltérnek egymástól. De mit tudunk a szervezetek kapcsolatrendszerében, társadalmi megítélésében, társadalmi beágyazottságában is jelen lévő (vagy nem lévő) különbségekről és azok háttéréről? A városi – községi megkülönböztetés egyébként is elnagyolt, hiszen az azonos településkategória eltérő nagyságú egységei között is számos olyan különbség van, amelyet ez a fajta felosztás elfed.

Különösen érdekes lehet például a kisvárosi, főként az utóbbi évtizedben várossá nyilvánított települések nonprofit szférája jellemzőinek, társadalmi beágyazottságának vizsgálata, mivel jelen kutatásom során olyan tapasztalatokat szereztem, miszerint az itteni szervezetek szerepének megítélése, helye a lokális társadalomban jóval kedvezőtlenebb, mint a községekben, vagy a városi hierarchia magasabb szintjein. A civil szervezetekkel szembeni mélyebb érdektelenség, nagyobb lakossági távolságtartás megmutatkozik pl. a szervezetekkel való szorosabb kapcsolatok kialakításának (pl. tagsági, támogatói viszony, önkéntesség) kedvezőtlenebb mértékében, az SZJA 1%-ok felajánlási hajlandóságában, egyáltalán az önszerveződésre irányuló aktivitás alacsonyabb voltában is (sok helyütt még a községi átlagot sem éri el az ezer lakosra jutó szervezetszám). E negatív jelenség, érdektelenség mélyebb okainak feltárása értékes információkkal gazdagíthatja a szakmát, és segíthet maguknak a szervezeteknek is helyzetük stabilabbá tételében.

A tézisgyűjteményben szereplő irodalmak

- Bartal Anna Mária (1999) *Nonprofit alapismeretek kézikönyve*. Ligatura Kiadó, Budapest.
- Bartal Anna Mária (2005) *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Brachinger Tamás (2005) *Civilek és a politikai hatalom*. – *Civil Szemle*. 1. 45–59. o.
- Deiss, Joseph–Fust, Walter (2003) *Zur Rolle der NGOs in der Entwicklungspolitik der Schweiz*. – Blümle, Ernst–Bernd–Pernsteiner, Helmut–Purtschert, Robert–Andeßner, René Clemens (Hrsg.) *Öffentliche Verwaltung und Nonprofit-Organisationen*. Linde Verlag, Wien. 101–114. pp.
- DiMaggio, Paul J.–Anheier, Helmut K. (1991) *A nonprofit szervezetek és a nonprofit szektor szociológiája*. – Kuti Éva–Marschall Miklós (szerk.) *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest. 71–84. o.
- Hankiss Elemér (1983) *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Harsányi László–Mészáros Géza–Nárai Erika–Sebestény István (2000) *Városi nonprofit szervezetek és az önkormányzatok*. – Csegény Péter–Kákai László (szerk.) *Köztes helyzet? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, Budapest. 63–104. o.
- Heitzmann, Karin (2001) *Dimensionen, Strukturen und Bedeutung des Nonprofit Sektors. Eine theoretisch-konzeptionelle und empirische Analyse für Österreich*. Facultas Verlags- und Buchhandels AG., Service Fachverlag, Wien.
- Jenkins, Robert M. (1997) *A nonprofit szféra és a politikai rendszer kapcsolata Magyarországon*. – Balogh Eszter–Bullain Nilda–Simon Ildikó (szerk.) *Egymás jobb megértése felé*. Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon. A Civil Társadalom Fejlesztéséért Alapítvány, Budapest. 7–14. o.
- Kákai László (2004) *Önkormányzunk értetek, de nélkületek! Pártok és civil szervezetek a helyi társadalmakban*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Kuti Éva (1992) *A harmadik szektor helye és szerepe a magyar társadalom és gazdaság szerkezetének átalakulásában*. – Kuti Éva (szerk.) *A nonprofit szektor Magyarországon*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest. 13–33. o.
- Kuti Éva (1998) *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest, Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti Éva–Marschall Miklós (1991) *A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van*. – *Esély*. 1. 61–69. o.
- O’Connell, Brian (2000) *Civil Society: Definitions and Descriptions*. – *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. vol 29. no. 3. (September) 471–478. pp.
- Papházi Tibor (1997) *Egyesületek, társadalom, egészségügy. Fejezetek az egyesületek szociológiájának köréből*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Pecze Jánosné (2003) *A nonprofit szféra szerepe a gazdaságban*. – *Önadózó*. 7. 11–16. o.
- Salamon, Lester. M.–Anheier, Helmut. K. (1995) *Szektor születik*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Seligman, A.B. (1997) *A civil társadalom eszméje*. Budapest, Kávé Kiadó.
- Simsa, Ruth (2000) *Gesellschaftliche Funktionen und Einflußformen von Nonprofit-Organisationen*. – *Eine systemtheoretische Analyse*. Habilitationsschrift, Wien.
- Tamás Gáspár Miklós (1995) *Értekezés a civil társadalomról*. – *Világosság*. 8–9. 28–39. o.

A szerző témában megjelent publikációinak jegyzéke

- Nárai Márta: *The Role of Third Sector Organisations in Hungary – As Shown by Empirical Findings.* (2009) CINEFOGÓ WP46G PAPERS CONFERENCE PAPER N° 7. „The Role of Third Sector Organisations in Changing Welfare Systems in Central and Eastern European Countries” Conference, 5–6 February. Faculty of Social Sciences University of Ljubljana.
<http://cinefogo.cuni.cz/index.php?&id.result=27604&I=0&w=15&id.out=789> 16 o.
- Nárai Márta: A nonprofit szervezetek funkciói a mindennapi életben. (2008) In: Szretykó György – Vezér Mihály (szerk.) *A nonprofit szektor és az egészségügyi, szociális szolgáltatások. A nonprofit szervezetek szociológiai és társadalom-gazdaságtani problémái.* Comenius Kft., Pécs. 41–61. o.
- Nárai Márta**–Reisinger Adrienn: Vállalati adományozás – a nonprofit szervezetek támogatása, mint a vállalati társadalmi felelősségvállalás része. (2008) In: Szigeti Cecília (szerk.) *Konferenciakiadvány a vállalati felelősségvállalásról szóló konferencia előadásaiból.* Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Gazdálkodástudományi Tanszék, Győr.
<http://gtk.sze.hu/conferences/csr/dokumentumok/4/> 138–153. o.
- Nárai Márta: Civil társadalom. XII. fejezet. (2007) In: Rechnitzer János (szerk.); Horvát Gyula (sorozatszerk.) *A Kárpát-medence régiói 5. Nyugat-Dunántúl.* MTA RKK–Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest. 353–362. o.
- Nárai Márta: A Sector Born? Non-profit Organisations in Hungary. (2005) In: Györgyi Barta – Éva G. Fekete – Irén Kukorelli Szörényiné – Judit Timár (eds.) *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition.* Centre for Regional Studies, Pécs. 323–342. pp.
- Nárai Márta: Civil szervezetek szerepvállalása a szociális ellátás, szolgáltatás területén. (2005) In: *Esély.* 1. szám 111–133. o.
- Nárai Márta: A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. (2004) In: *Educatio.* 4. szám (Tél) 616–634. o.
- Nárai Márta: Civil szervezetek a szociális ellátás területén. (2004) In: Besenyei Lajos – Tóth Attiláné – Tóth László – Bana Katalin (szerk.) *A XXI. századi technika társadalmi hatásai.* Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága – Miskolci Egyetem, Budapest – Miskolc. 149–160. o.
- Nárai Márta: Civil szervezetek „vidéken”. (2004) In: Barton Gábor–Dormány Gábor (szerk.) *A magyar földrajz kurrens eredményei.* II. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged, 2004. szeptember 2–5. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. CD-ROM. 1274–1292. o.
- Nárai Márta: A nonprofit szektor jellemzői az Európai Unióban és Magyarországon. (2004) In: *Comitatus.* január–február. 49–61. o.
- Nárai Márta: Civil szervezetek egy kisváros életében. (2003) In: *Tér és Társadalom.* 1. szám 91–115. o.
- Nárai Márta: A civil szféra, nonprofit szektor jelentősége. (2002) In: *Rendszerváltás (változtatás) mérlege.* Konferenciakötet. 2. kötet. VEAB, Komárom. 425–435. o.
- Nárai Márta: A nonprofit szféra területi sajátosságai. (2001) In: *Regionalitás és lokalitás a 21. században.* Tanulmánykötet az azonos című konferencia anyagaiból. VEAB, Komárom. 389–398. o.
- Nárai Márta: Nonprofit szervezetek a kilencvenes évek Magyarországon. (2000) In: Horváth Gyula–Rechnitzer János (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón.* MTA RKK, Pécs. 443–465. o.

A szerző témában írt publikációira történt hivatkozások

Nárai Márta: Nonprofit szervezetek a kilencvenes évek Magyarországon. (2000) In: Horváth Gyula–Rechnitzer János (szerk.) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón.* MTA RKK, Pécs, 443–465. o.

Vadász István: A nonprofit szektor területi jellemzői az Észak-Alföldön. (2004) In: Süli-Zakar István (szerk.) *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások.* Nemzetközi Tudományos Konferencia, 2003. november 10–11. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debreceni Egyetem, Debrecen. 250–256. o. (250. o.)

Vadász István: A nonprofit szektor területi jellemzői Észak-Magyarország településein. (2004) In: Barton Gábor–Dormány Gábor (szerk.) *A magyar földrajz kurrens eredményei. II. Magyar Földrajzi Konferencia.* Szeged, 2004. szeptember 2–5. SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. CD-ROM. (1. o.)

G. Fekete Éva: Munkanélküliség és foglalkoztatási viszonyok az aprófalvas térségekben. Van-e esély a megmaradásra? (2004) In: *A tudomány a gyakorlat szolgálatában.* A foglalkoztatási szint bővítésének korlátai és lehetőségei. MTA, Budapest. 55–85. o.

Nárai Márta: Civil szervezetek egy kisváros életében. (2003) In: *Tér és Társadalom.* 1. 91–115. o.

Pap, Norbert (ed.): Tolna – a Rural Area in Central-Europe. Regional and local Development in Tolna county, Hungary. (2007) LOMART. 164 o. (150. o.)

Bartke István–Czira Tamás–Vidéki Imre–Volter Edina: Egyensúlyi modellezés kistérségek fejlesztésének megalapozásához. (2004) ELTE EÖTVÖS KIADÓ, Budapest. (43. o.)

Nárai Márta: A nonprofit szektor jellemzői az Európai Unióban és Magyarországon. (2004) In: *Comitatus.* január–február 49–60. o.

Pap, Norbert (ed.): Tolna – a Rural Area in Central-Europe. Regional and local Development in Tolna county, Hungary (2007) LOMART. 164 o. (143. o.)

Nárai Márta Civil szervezetek szerepvállalása a szociális ellátás, szolgáltatás területén. (2005) In.: *Esély.* 1. 111–133. o.

Ládonyi, Zsuzsanna: Gemeinschaftlicher Kinderschutz in Siebenbürgen (Rumänien) im Geiste des Heiligen Franz von Assisi. In: *European Journal of Mental Health.* (2007) 1. 67–85. o. (77. o.)

A dolgozat tartalomjegyzéke

TARTALOMJEGYZÉK.....	I
ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	IV
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	VI
1. BEVEZETÉS.....	1
1.1. A társadalmi önszerveződések „térnyerése”.....	1
1.2. A témaválasztás indoklása.....	9
1.3. A dolgozat célkitűzései, kutatói kérdések.....	10
1.4. Alkalmazott módszertan, a kutatás folyamata.....	13
1.5. A dolgozat felépítése.....	16
2. CIVIL TÁRSADALOM – CIVIL SZFÉRA – NONPROFIT SZEKTOR	
FOGALMI TISZTÁZÁSOK.....	18
2.1. A civil társadalom értelmezésének alakulása.....	20
2.2. Civil és/vagy nonprofit? A nonprofit szó értelmezése: a nonprofit szektor, nonprofit szervezetek definiálása.....	37
2.2.1. A nonprofit szektor meghatározása.....	37
2.2.2. A nonprofit szektor elemei.....	45
2.2.3. A magyar nonprofit szektor dualitása.....	50
2.2.4. A nonprofit szektor köztes helyzete.....	52
3. A NONPROFIT SZERVEZETEK SZEREPE ÉS JELENTŐSÉGE.....	56
4. A CIVIL SZERVEZETI RÉSZVÉTEL – TAGSÁG, ÖNKÉNTES MUNKA – ÉS	
MOTIVÁCIÓS BÁZISA.....	76
4.1. Az önkéntesség meghatározása.....	76
4.2. Az önkéntesség, önkéntes részvétel motivációs rendszere.....	77
4.3. Törekvés az önkéntes tevékenység népszerűsítésére.....	86
5. A NONPROFIT SZEKTOR TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI.....	88
5.1. A nonprofit szektor mérete, szervezeti sűrűség.....	88
5.2. A nonprofit szektor szerkezete, tevékenysége.....	92
5.3. A nonprofit szektor bevételei.....	95
6. A NYUGAT-DUNÁNTÚLI NONPROFIT SZERVEZETEK	
JELLEGGZETESSÉGEI.....	97
6.1. A kutatás módszertana és a felmérés körülményei.....	97
6.1.1. A nonprofit szervezeti minta jellemzői.....	97
6.1.2. Az önkormányzati minta jellemzői.....	101
6.1.3. A lakossági minta jellemzői.....	103
6.2. A régió nonprofit szektorának alapvető jellemzői.....	105
6.2.1. A nonprofit szervezeti sűrűség, önszerveződési aktivitás települési eltérései.....	105
6.2.2. A szektor szervezeti struktúrája.....	110
6.2.3. A nonprofit szervezetek alapítói.....	112
6.2.4. A nonprofit szervezetek tevékenységi szerkezete.....	114

6.2.5. <i>A nonprofit szervezetek pénzügyi helyzete, gazdasági jellemzői</i>	119
7. A NONPROFIT SZERVEZETEK SZEREPVÁLLALÁSA AZ EMPIRIKUS TAPASZTALATOK TÜKRÉBEN	126
7.1. <i>Kulturális, szabadidős igények kielégítése, ismeretbővítés lehetőségének megteremtése</i>	127
7.2. <i>Szolgáltatásnyújtás, közfeladat-ellátás</i>	129
7.2.1. <i>Speciális szolgáltatások nyújtása</i>	129
7.2.2. <i>Közfeladatok ellátásába, közszolgáltatások biztosításába való bekapcsolódás</i>	129
7.3. <i>Foglalkoztatóként való megjelenés</i>	136
7.4. <i>Támogatás, segítségnyújtás</i>	140
7.5. <i>Településfejlesztés</i>	143
7.6. <i>Közélet alakítása, közügyek befolyásolása</i>	144
8. A NONPROFIT SZERVEZETEK KAPCSOLATRENDSZERE	150
8.1. <i>Legyünk partnerek?! – A nonprofit szervezetek és a települési önkormányzatok viszonya</i>	150
8.1.1. <i>A nonprofit szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatának alakulása</i>	150
8.1.2. <i>A két szféra kapcsolódási lehetőségei</i>	156
8.1.2.1. <i>Az önkormányzat, mint a nonprofit szervezetek támogatója</i>	156
8.1.2.2. <i>Az önkormányzatok részére nyújtott nonprofit szervezeti támogatások</i>	163
8.1.2.3. <i>A települési önkormányzatok részvétele nonprofit szervezetekben</i>	164
8.1.2.4. <i>Szabályozott együttműködések, kapcsolatok: szerződések és együttműködési megállapodások</i>	165
8.1.2.5. <i>Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek közös pályázati tevékenysége</i>	165
8.1.2.6. <i>Nonprofit szervezetek bevonása az önkormányzatok döntés-előkészítő munkájába</i>	166
8.1.3. <i>A felek tapasztalatai – a kapcsolatok megítélése</i>	167
8.1.4. <i>A kapcsolatok alakulását segítő, befolyásoló tényezők</i>	168
8.2. <i>A jelszó: csak alkalomszerűen! – Kapcsolatok a szektoron belül és kívül</i>	171
8.2.1. <i>A nonprofit szervezetek harmadik szektoron kívüli szervezetekkel, intézményekkel való kapcsolatainak alakulása</i>	171
8.2.2. <i>A nonprofit szervezetek szektoron belüli kapcsolatainak jellegzetességei</i>	172
8.2.3. <i>Civil fórumok – a civil szervezetek hatékonyabb helyi érdekérvényesítésének lehetősége</i>	175
8.3. <i>A lakosság és a nonprofit szektor kapcsolata</i>	177
8.3.1. <i>Magánszemélyek részvétele az alapítványok, egyesületek, egyéb nonprofit szervezetek munkájában</i>	177
8.3.2. <i>Lakossági támogatások</i>	181
8.3.2.1. <i>Az önkéntes tevékenység nagyságrendje</i>	181
8.3.2.2. <i>Adományozás</i>	183
8.3.2.3. <i>Az adományozás társadalmi háttere</i>	188
8.3.2.4. <i>Az adományozók motivációi</i>	190
8.3.3. <i>A személyi jövedelemadó 1%-ának nonprofit szervezetek számára történő felajánlása</i>	191
8.3.3.1. <i>Az SZJA 1%-ot felajánlók indítékai</i>	197

8.3.3.2. <i>Az SZJA 1%-áról nem nyilatkozó adófizetők indokai</i>	199
9. ISMERETEK ÉS VÉLEMÉNYEK A NONPROFIT SZEKTORRÓL	200
9.1. <i>Ismeretek a nonprofit szervezetekről</i>	200
9.2. <i>A helyi nonprofit szervezetek jelentőségének megítélése</i>	204
10. ÖSSZEFOGLALÁS, ÚJ EREDMÉNYEK	212
10.1. <i>A disszertáció főbb tudományos megállapításai</i>	212
10.2. <i>Új kutatási irányok megjelölése</i>	218
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	219
MELLÉKLETEK	